

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

*До 35-річчя
кафедри культурології*

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА:

***минуле, сучасне,
шляхи розвитку***

Збірник наукових праць

*Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету*

Випуск 11

ББК 63.3(4Укр) -7
У45
УДК 94(477)

Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: Зб. наук. праць: наук. зап. Рівненського державного гуманітарного університету. Вип.11. – Рівне: РДГУ, 2006. – 131 с.

У збірнику вміщено статті науковців вищих навчальних закладів та музейних установ, присвячені розгляду історико-мистецької проблематики переважно західноукраїнських теренів. Певна частина матеріалу висвітлює різнобічні грані музичного мистецтва. Окремий розділ складають повідомлення та рецензії.

Для науковців, студентів, аспірантів та усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історико-мистецькою проблематикою.

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Виткалов В.Г.** – кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету

Афанасьєв Ю.Л.	– доктор філософських наук, професор (Київ)
Баканурський А.Г.	– доктор мистецтвознавства, професор (Одеса)
Горпенко В.Г.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Захарчук-Чугай Р.В.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Іваницький А.І.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Ільченко О.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Кияновська Л.О.	– доктор мистецтвознавства, професор (Львів)
Овсійчук В.А.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Постоловський Р.М.	– кандидат історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Рівне),
Граб О.В.	– кандидат мистецтвознавства, доцент (Рівне)
Ричков П.А.	– доктор архітектури, професор (Рівне)
Станішевський Ю.О.	– доктор мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України (Київ)
Троян С.С.	– доктор історичних наук, професор (Рівне)
Федорук О.К.	– доктор мистецтвознавства, професор (Київ)
Стоколос Н.Г.	– доктор історичних наук, професор (Рівне)
Жилюк С.І.	– доктор історичних наук, професор (Рівне)

Упорядник тому: проф. **Виткалов В.Г.**

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №4 від 24.11.2006 р.)

Збірник зареєстрований Президією ВАК України як фахове видання з проблем мистецтвознавства (постанова № 2409/2 від 9.02.2000 р.).

Редакція не завжди поділяє позиції авторів

ISBN 966–602–053–X

УДК 008 (477),,19”+001.8,,7124”

**УКРАЇНЬСКА КУЛЬТУРА ХХ СТОЛІТТЯ
В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МОЛОДИХ
(від упорядника)**

Одинадцятий випуск фахового наукового збірника „Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку” виходить у переддень 35 річчя від дня заснування кафедри культурології Рівненського державного гуманітарного університету, що є своєрідним підсумком її організаційно-наукової діяльності, як і проведення упродовж цього року двох Всеукраїнських науково-практичних конференцій „Молодь і проблеми входження України у світовий культурний простір” та „Культуротворчий потенціал молоді і проблеми культурної інтеграції людства у ХХІ століття”, у роботі яких взяли участь майже 250 осіб із 26 вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації і результатом проведення яких стали, відповідно, два опублікованих наукових збірники.

Представлений на розгляд читача Випуск 11 залишається традиційним за своєю структурою і складається із трьох розділів, зокрема „Історико-мистецька спадщина України”, „Теоретико-мистецькі аспекти духовної культури” та розділу „Рецензії, огляди, повідомлення”. Однак на відміну від попередніх випусків, аналізований, за виключенням статті нашого постійного автора – Я.Бондарчук, – фактично повністю присвячений аналізу історико-теоретичних аспектів розгортання культурно-мистецького процесу ХХ століття.

Авторами матеріалів збірника у більшості своїй є молоді дослідники з вищих навчальних закладів Рівного, Києва, Миколаєва, Луцька, Вінниці, Івано-Франківська та Острога, що вносить певну строкатість у теми наукового пошуку, їх науковий рівень тощо. У цьому випуску беруть участь також аспіранти з Католицького університету та Університету ім. Марії Складовської-Кюрі (Польща). Останнє дає можливість порівняти особливості використання ними джерельної бази, форм та рівня наукової аргументації в обґрунтуванні своїх теоретичних концепцій, „кут бачення” цими дослідниками обраних проблем тощо. Тож звернемо увагу читача на окремі наукові розвідки.

Меморіальна пластика є одним із найбільш знакових явищ мистецької культури українських теренів XVI-XVII століть. Причина в тому, що в ній відбилися не лише намагання української знаті увічнити себе на цій землі, продовжуючи конкуренцію з Річчю Посполитою і в зазначеній ділянці, але й залучити до України чимало талановитих митців із найбільш відомих культурно-мистецьких європейських центрів. Окрім цього, саме тут досить яскраво виявляє себе еволюція світогляду і митців, і замовників їхньої культурної продукції. Інакше кажучи, меморіальна пластика стала одним із засобів подолання забуття особи і акцентування уваги на тих моментах, які возвеличують людину, підносять її розум, волю тощо. В надгробках XVII століття, як відомо, не підкреслювався ані стан смерті, ані потойбічне життя, як це можна було спостерігати у середньовічних пам’ятниках. Тут залишався лише слабкий натяк на смерть, оскільки померлі зображалися сплячими. Проте криза світогляду Відродження у його зіткненні із європейською дійсністю, повернення до середньовічної містики згодом обумовили акцентування безпомічності, безпорадності людини, її розгубленості перед потойбічністю, що виявилось в переважанні уквітчанних постатей (як це видно на меморіальних зразках, присвячених Янушу Острозькому та його першій дружині, Зюзанні Середі). Тож еволюція світогляду і її втілення у меморіальній пластичності зазначеної вище доби, переконливо доводить Я. Бондарчук (яка впродовж чималого часу вивчає культурно-мистецьку спадщину цього непересічного містечка давньої Волині, яким є Острог), – зайве тому підтвердження. В матеріалах розвідки аналізуються чимало мистецьких зразків видатних скульпторів, що зберігаються в сакральних спорудах Тарнува, Кролевця, Кракова, краєзнавчого музею Острога, Успенського собору Києво-Печерської лаври і певним чином розширюють наше уявлення про мистецьку спадщину українських земель кінця XVI-початку XVII століть.

Наступний блок матеріалів Першого розділу охоплює проблеми розвитку музичного мистецтва. Його автори розглядають традиційні сюжети в українській пісенній поезії, аналізують формотворче значення традиційного сюжетного ряду в побутуванні вітчизняної пісенної поезики. Широкий спектр персонажів української пісенної спадщини, ціннісні орієнтації вітчизняної пісенності один із дослідників, А.Матвійчук намагається проаналізувати з урахуванням усього розмаїття соціально-політичних, економічних та культурологічних факторів колективної художньої творчості українського народу.

Дослідниця з Миколаївського факультету КНУКіМ, Л.Свірідовська, впродовж чималого

періоду розробляє проблему розвитку вітчизняного фортепіанного мистецтва та виконавства. Тож і в запропонованих матеріалах аналізується стан інструментальної музики в середовищі української інтелігенції кінця XVIII-XIX століть, основні проблеми, що стримували його належний розвиток, зокрема активне побутування гітари, флейти, скрипки, а також домінування традиційного хорового виконавства і сольного співу та, зрозуміло, фактично повну відсутність кадрів належної кваліфікації.

Зміни у навчальних планах Інститутів шляхетних дівчат, певною мірою й у світогляді і, врешті-решт, моді, що сталися у другій половині XIX століття, стимулювало поступове входження цього інструменту у тогочасний побут української знаті.

У статті здійснено співставлення музичного побуту східної та західної частин українських теренів, аналізується репертуар, доводиться, що поступове розширення і впровадження інструментальних творів, базованих на вітчизняному фольклорі, зробило їх популярними і поступово стимулювало місцевих композиторів-аматорів спробувати свої сили і в галузі інструментальної творчості. Як стверджує автор, на любительському музикуванні ґрунтувалися по суті всі композитори Західної України другої половини XIX століття і саме з середовища композиторів-аматорів з'явилася згодом професійна українська музика.

Процес професіоналізації фортепіанного виконавства значно прискорився з 60-х років XIX століття, чому, як відомо, значною мірою сприяли місцеві відділення Російського музичного товариства, активно поширені на всіх теренах імперії. А отже постійні контакти українських музикантів із представниками російської музичної культури цієї доби, включаючи і часті приїзди останніх до провідних культурних центрів (Одеси, Києва, Харкова), став визначальною рисою у подальшому розвитку вітчизняного професійного фортепіанного виконавства.

З'ясувавши витоки професійного фортепіанного виконавства, автор розглядає умови зародження та побутування відносно нового для вітчизняної музичної класики жанру, яким залишається в структурі композиторської творчості фортепіанна мініатюра. В статті аналізується в (рамках її внутрішньо жанрової класифікації) програмна та не програмна мініатюри, її перші автори – О. Лизогуб, Й.Витвицький та композитори більш пізнього періоду – М.Лисенко, В.Барвінський, Л.Ревуцький, які значно розширили стилеві та жанрові межі мініатюри, удосконалили його виразові засоби тощо. Залучаючи різноманітну джерельну базу, автор доводить, що на розвиток цього жанру упродовж чималого періоду значний вплив мала російська музична культура (для композиторів Східної та Центральної України, зокрема навчання Б.Яворського, Я.Степового, В.Косенка в консерваторіях Російської імперії) та західноєвропейські мистецькі взаємини, свідченням чого є той факт, що нова генерація західноукраїнських композиторів (С.Людкевич, Н.Нижанківський, В.Барвінський) активно контактувала з її представниками та навчалася у провідних західних мистецьких центрах Європи і була дуже добре обізнана із образно-стильовою структурою всього західноєвропейського музичного мистецтва. Проте концептуальне узагальнення історичної динаміки цього жанру інструментальної музики кінця XIX-XX століть відображає ментальні риси національного характеру. Тому й цей жанр правомірно розглядати не лише як один із складових музичного мистецтва в Україні, стверджує автор, – але і як виразно національний феномен композиторської творчості.

Цей же історичний період, однак уже на прикладі творчості західноукраїнських композиторів М.Колесси, Р.Сімовича, З.Лиська, С.Туркевич-Лісовської, які навчалися у Празі та увійшли в історію вітчизняної музичної класики як представники так званої „празької школи”, розглядає дослідниця з Миколаєва С.Бедакова. На мистецьких зразках композицій зазначених вище осіб у статті простежується особливість впливів європейської модерністичної традиції.

Масова культура, як феномен XX століття, має досить різноманітну, часто полярну джерельну базу спрямовану на її осмислення. Адже широке входження її зразків у культурний простір, з одного боку, надає чимало переваг, змін, які докорінно впливають на життя сучасної людської спільноти. У той же час це явище несе в собі чимало негативних моментів. Адже воно фактично розчиняє у собі сформований століттями усталений погляд людей на низку категорій, зокрема й прекрасного, змінює ставлення до багатьох цінностей духовної практики. У цьому зв'язку інтерес викликає розвідка Д.Шевчука, у якій акцентується увага на творенні культурної реальності у контексті сучасної масової культури. Базуючи своє дослідження на різноаспектній доказовій базі, автор намагається розкрити різні „кути бачення” цього феномену, сутність явищ масової культури і виокремлює два аспекти її розуміння: як комплекс соціокультурних явищ і, відповідно, потреб масового споживача, та як витвори культури, що стали доступними масам за допомогою сучасних технологій, у тому числі й засобів масової комунікації.

На підставі глибокого аналізу різноманітних точок зору на цей культурний феномен, дослідник

стверджує, що основними напрямками людської поведінки у сучасних умовах (в добу домінування зразків масової культури) має стати розуміння і усвідомлення тих явищ, які нас оточують. І лише на цій підставі ми зможемо подолати втрату особистості, на яку так часто вказують критики цього суспільного феномену.

Культурно-мистецьке життя 20-30-х років ХХ століття, доби початку здійснення політики українізації (а згодом і її згортання), принесло відчутні здобутки в театральну драматургію. Театр ім. І. Франка, „Молодий театр” Леся Курбаса, „Народний театр” під керівництвом П.Саксаганського, а згодом – М.Садовського, Український експериментальний театр М.Терещенка тощо значною мірою впроваджували у життя тезу про те, що театр не лише відображає мистецькими засобами сучасні процеси, колізії у суспільстві, але й активно формує це суспільство. До цього акторського і режисерського розмаїття, пов’язаного із впливом модерних тенденцій західної Європи, які по-різному впроваджувалися у життя, проте мали непереможне бажання його змінити на краще, вийшла й нова генерація драматургів, що представила на суд глядача різноплановий репертуар (Я.Мамонтов, А.Головко, Д.Бедзик, М.Куліш). Їхня реакція на п’єси російських драматургів (В.Білл-Біляцерковського, Л.Сейфуліної, В.Правдухіна та ін.), де вперше народ постав як вершитель своєї історії, стимулювала й появу власної драматургії подібного спрямування (М.Куліш, М.Ірчан, І.Кочерга та ін.). Тож Л.Процик у своїй статті й аналізує основні причини, що спричинили провідних українських драматургів відійти від основоположних принципів, декларованих панівною ідеологією і спрямованих на підготовку саме агітаційних та так званих „агро п’єс”, і творити в іншій культурній площині, значною мірою сприяючи формуванню нової людини.

І завершують матеріали першого розділу збірника наукові розвідки, спрямовані на розгляд шляхів еволюції жанру концерту для валторни на прикладі творчості Л.Колодуба, В.Гомоляки, М.Бердієва, Л.Думи і, безперечно, Є.Станковича (І.Палійчук) та оглядовий матеріал дослідниці з КНУКіМ С.Дункевич, у якому здійснено аналіз особливостей взаємодії хореографічних культур у контексті сучасного художнього процесу на прикладі мистецьких заходів, що відбуваються останнім часом в Україні і дають можливість співставляти стан мистецької хореографічної школи та шляхи її подальшого розвитку.

Досить осібно за рівнем обраної проблематики, формою подання матеріалу та науковою аргументацією, як уже відзначалося, знаходяться наукові розвідки аспірантів із Польщі, якими й відкривається другий розділ збірника.

Д.Шевчук досліджує естетичні проблеми у творчості відомого російського філософа Густава Шпета, зокрема його погляди на принципи організації мистецтвознавчих досліджень, що дасть змогу краще зрозуміти сутність тих дискусій, які відбувалися в російській філософській думці початку ХХ століття.

Значна увага у пропонуваніх матеріалах звертається й на стан духовного життя в Росії 1920-х років, у час зародження і функціонування там нових типів наукових установ та навчальних закладів, зокрема Інституту музичної науки, Державного інституту театрознавства, Інституту критики, Російської академії художніх наук тощо, навколо яких швидко концентрувалися визначні особистості, серед яких – В.Кандинський, В.Фріче, Г.Челканов, О.Гольденвейзер, М.Мясковський, М.Гарбузов, українські композитори і музикознавці П.Сениця, Б.Яворський, О.Кастальський та багато інших, які справді вбачали та й накресливали шляхи подальшого розвитку культурного процесу в СРСР, оминаючи його ідеологізацію та політизацію, акцентуючи увагу на широкій співпраці дослідників усіх союзних республік. Однак про це мова вже йшла на сторінках нашого збірника (див. вип.3). У розвідці аналізуються окремі праці філософа („Театр як мистецтво”, „До питання про постановку наукової роботи у сфері мистецтвознавства”), що дають можливість подальшого впровадження наукового підходу до театрознавства.

Інша дослідниця, К.Шевчук, свій науковий пошук спрямовує на висвітлення внеску у розвиток сучасної естетики, сутність теорії театру та загалом окремих видів мистецтва, зокрема й теорії літератури, образотворчого мистецтва, мистецтва кіно та театру відомого польського філософа, естетика ХХ століття, Романа Інгардена, розкриваючи при цьому сутність багатьох дискусійних поглядів західноєвропейських дослідників на окреслену вище проблематику. Нею також здійснено спробу співставлення теоретичних концепцій обох видатних представників феноменологічної естетики, якими були Густав Шпет та Роман Інгарден.

Продовжуючи аналіз матеріалів представленої збірника, наголосимо на тому, що час від часу представники мистецьких спеціальностей вищих навчальних закладів України, які публікують свої наукові розвідки на сторінках зазначеного часопису, звертають увагу на проблеми сприйняття музичного твору, виявлення можливостей впливу мистецтва загалом на свідомість людини. От і в цьому випуску здійснено спробу визначити особливості катарсису як психологічного, емоційного стану особи, що

виник у результаті прослуховування нею певного музичного твору (В.Соловйов). Зазначена проблема розглядається тут у досить широкому історико-мистецтвознавчому контексті. І ще на один аспект звернемо увагу читача.

XX століття, як відомо, припадає найбільше визначень, що починаються зі слова „криза”. І справді, криза традиційного розуміння прекрасного в умовах глобалізації стає сьогодні все наочною. Початок нового тисячоліття приніс у згадану естетичну категорію своє бачення і нове її розуміння. Проте цей процес був значною мірою спотворений засобами масової інформації, зокрема й системою кіноіндустрії та телебачення, у яких головну роль почав відігравати імідж, а не власне класичний канон, на якому впродовж століть трималося відчуття гармонії, прекрасного. Провідна думка дослідниці цієї проблеми, – Ю.Шестопалової, – вимір людини XXI століття категорією прекрасного. Тож звідси можна вести мову й про естетику людської досконалості, що розглядається автором як фізична досконалість. У матеріалах її статті аналізуються також історіографічні проблеми формування ідеалу антропної краси, а також розглянуто шляхи осмислення естетичного ідеалу людської тілесності на кожному конкретному періоді людської історії.

Ще один блок матеріалів другого розділу збірника присвячено розгляду широкого спектру актуальних проблем, починаючи від критеріїв визначення творчої (музичної) обдарованості особистості (Е.Брилін), розвитку здібностей підлітків в умовах культурно-дозвіллевої діяльності мистецького спрямування (Л.Просандєєва) та шляхів й особливостей формування вищої спеціальної художньої освіти в сучасних умовах (В.Виткалов). Остання розвідка побудована на матеріалах діяльності управління культури Рівненської обласної державної адміністрації та його структур на місцях, аналізу навчальних планів Інститутів мистецтв та їм подібних навчальних закладів, що значною мірою трансформувалися в нові ВНЗ із колишніх Інститутів культури і поширилися в Україні з часу проголошення її державної незалежності. Проте від їхньої ефективної роботи сьогодні певним чином залежить рівень організації та якісне наповнення вільного часу нашого молодого покоління і, відповідно, їхня потрібність (чи не потрібність) цій державі. В статті пропонуються шляхи оптимізації цієї ділянки культури, посиляючись на широкий дослідницький матеріал.

Останній, третій розділ збірника, традиційно містить огляди, повідомлення та рецензії на нові видання. У цьому випуску вміщено, зокрема, відгук на книгу фахівців із Білоруського державного інституту проблем культури про традиційний весільний обряд Мядоцького краю (В.Годовський), звертається увага на перспективність проведення комплексного дослідження одного із грандіозних по своєму значенню у житті етносів дійства – народного весілля україно-білоруського культурного ареалу. Є тут також і матеріал, значною мірою побудований на інформації з Рівненського обласного державного архіву, краєзнавчого музею, спогадах акторів, повідомлень із місцевої преси стосовно витоків театрального мистецтва у м. Рівному та формування творчого складу обласного Академічного музично-драматичного театру (В.Виткалов, О.Сістук). Завершує цей розділ збірника розвідка О.Граб, підготовлена з нагоди 150-річчя від дня народження І.Я.Франка, в якій аналізуються основні етапи культурно-мистецької спадщини цього непересічного діяча України.

Відповідальність за достовірність представленого матеріалу, точність наведених імен, дат тощо несуть автори. Редакція залишає за собою право коригувати й редагувати матеріали. Рукописи не рецензуються й авторам не повертаються. Редакція може й не поділяти точку зору автора.

В.Виткалов

ЗМІСТ

Від упорядника. Українська культура ХХ століття в наукових дослідженнях молодих3

Розділ I. ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

Я.В. Бондарчук. Меморіальні пам'ятники князів Острозьких XVI-XVII століть.....	7
А.М. Матвійчук. Традиційні сюжети в українській пісенній поезиці.....	27
Л.М. Свіридовська. Витоки професійного фортепіанного мистецтва в Україні.....	31
С.В. Бєдакова. Модерно-фольклорний напрям у творчості українських композиторів 20-30-х років ХХ ст. (празький період).....	34
Л.Л. Процик. Українська театральна драматургія 20-х років ХХ століття.....	39
Л.М. Свіридовська. Українська мініатюра в контексті музичної творчості першої третини ХХ ст.	43
І.С. Палійчук. Жанр валторнового концерту в мистецькій спадщині України 70-90-х років ХХ століття.....	48
С.Г. Дункевич. Досвід взаємодії хореографічних культур у контексті сучасного культурного процесу.....	52

Розділ II. ТЕОРЕТИКО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

Д. Шевчук. Естетичні ідеї у творчості Густава Шпета.....	56
К.С. Шевчук. Естетика Романа Інгардена як інспіруюча „сцена” театрологічних роздумів.....	62
Н.М. Канішина. Світоглядні засади українського авангарду першої третини ХХ століття: генезис, еволюція, самобутність.....	70
В.А. Соловійов. Катарсис як ефект впливу музичного твору.....	73
Е.Б. Брилін. Психолого-педагогічні аспекти визначення музично обдарованої особистості.....	77
Ю.А. Шестопалова. Ідеал антропної краси: тенденції розвитку історіографії.....	80
Ю.А. Шестопалова. Західноєвропейський антропний ідеал краси ХХ століття.....	84
Д. Шевчук. Творення культурної реальності в рамках масової культури.....	88
Д. Смирний. Синтез пластичних мистецтв у музейному середовищі ХХІ століття.....	94
В.Г. Виткалов. Культурно-мистецький чинник як фактор духовного становлення молоді (на прикладі аналізу сфери дозвілля та системи вищої спеціальної освіти).....	96
Л.Є. Просандєєва. Розвиток творчих здібностей підлітків в умовах культурно-дозвілєвої діяльності мистецького спрямування.....	107

Розділ III. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

В.Г. Виткалов, О.Г. Сістук. До питання про зародження театрального мистецтва в м.Рівному (кінець XVIII – перша половина ХХ століття).....	112
О.В. Граб. Художня спадщина І.Франка у контексті духовної еволюції митця наприкінці XIX – початку ХХ століть (з нагоди 150-річчя від Дня народження).....	119
В.М. Годовський. Рецензія на книгу.....	128
Відомості про авторів	131